

**Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

«До захисту допускаю»
Завідувач кафедри педагогіки та методики
початкової освіти,
доктор педагогічних наук, професор
_____ Ірина САДОВА
« _____ » _____ 2025 р.

**ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ У
ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Спеціальність 013 Початкова освіта

Освітня програма «Початкова освіта»

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – Магістр початкової освіти. Вчитель початкових
класів закладу загальної середньої освіти

Автор роботи – Чепань Наталія Богданівна _____
підпис

**Науковий керівник – доктор педагогічних наук,
професор Садова Ірина Ігорівна _____**
підпис

Дрогобич, 2025

АНОТАЦІЯ

Наталія Чена

Проектна діяльність як засіб профорієнтації у початковій школі

Магістерська робота присвячена актуальній проблемі – проектній діяльності як засобу профорієнтації у початковій школі. Вибір теми зумовлений протиріччям між необхідністю профорієнтації у початковій школі та розробленістю цього процесу в умовах закладу освіти.

Мета дослідження полягає вивченні можливостей проектної діяльності як засобу профорієнтації у початковій школі. Ця мета визначила необхідність постановки та вирішення основних завдань: на основі аналізу психолого-педагогічних досліджень розкрити та охарактеризувати процес профорієнтації у початковій школі; виявити рівень профорієнтації у початковій школі; розробити та апробувати зміст роботи з профорієнтації учнів початкових класів.

ANNOTATION

Natalia Chena

Project activity as a means of career guidance in primary school

The master's thesis is devoted to the current problem - project activity as a means of career guidance in primary school. The choice of the topic is due to the contradiction between the need for career guidance in primary school and the development of this process in the conditions of an educational institution.

The purpose of the study is to study the possibilities of project activity as a means of introducing younger schoolchildren to the world of professions. This goal determined the need to set and solve the main tasks: based on the analysis of psychological and pedagogical research, to reveal and characterize the process of career guidance in primary school; to identify the level of career guidance in primary school; to develop and test the content of work on career guidance for primary school students.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	8
1.1. Проблема професійного самовизначення в психолого-педагогічній науці.....	8
1.2. Зміст профорієнтації у початковій школі	13
1.3. Можливості проєктної діяльності в ознайомленні учнів початкових класів з професіями.....	17
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ.....	23
2.1. Діагностика рівня сформованості уявлень учнів початкових класів про професії.....	23
2.2.Зміст експериментального дослідження з проєктної діяльності як засобу профорієнтації у початковій школі.....	30
2.3 Оцінка динаміки рівня сформованості уявлень учнів початкових класів про професії	36
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	50

Вступ

Проблема професійного самовизначення особистості є актуальною як у науковому, так і в практичному плані, привертаючи увагу спеціалістів різних галузей. Багато випускників шкіл стикаються з труднощами у виборі професії з різних причин. Однією з них є те, що профорієнтаційна робота в школі найчастіше зосереджується на старших класах, хоча численні дослідження підкреслюють важливість раннього професійного орієнтування. Під ранньою профорієнтацією розуміють комплекс психолого-педагогічних заходів, спрямованих на ознайомлення дітей зі світом професій та формування у них ціннісного ставлення до професійної діяльності. Це особливо актуально через різноманітність сучасного ринку праці та швидкі зміни у ньому — діти мають навчитися орієнтуватися в професійній сфері та розуміти специфіку різних видів діяльності.

На різних етапах розвитку особистості процес профорієнтації має свої особливості. Для учнів початкових класів основним завданням є ознайомлення з професіями, розширення уявлень про них, що надалі формує основу для свідомого професійного вибору у підлітковому та юнацькому віці. Актуальність дослідження професійного самовизначення дітей молодшого шкільного віку обумовлена також тим, що таких досліджень значно менше порівняно з роботами, присвяченими підліткам.

Наразі залишається відкритим питання щодо педагогічних засобів, які можуть ефективно використовуватися для ознайомлення молодших школярів із професіями. Одним із перспективних підходів є проєктна діяльність, яка дозволяє залучати дітей у дослідження професій та набуття практичних навичок роботи з інформацією. Враховуючи широту та різноманітність професійного світу, неможливо охопити всі професії, тому важливо навчити учнів початкових класів аналізувати професії, використовувати інформаційні ресурси та застосовувати отримані знання у рамках проєктної діяльності.

З актуальності цієї проблеми сформульована **тема дослідження:** «Проєктна діяльність як засіб профорієнтації у початковій школі».

Об'єкт дослідження: уявлення учнів початкових класів про професії.

Предмет дослідження: проєктна діяльність як засіб профорієнтації у початковій школі

Мета дослідження: вивчити можливості проєктної діяльності як засобу профорієнтації у початковій школі.

Завдання дослідження, виходячи з поставленої мети, такі:

1. Розглянути проблему професійного самовизначення у психолого-педагогічній науці.

2. Проаналізувати проблему ознайомлення з професіями у молодшому шкільному віці як компонентом професійного самовизначення особистості.

3. Провести теоретичний аналіз можливостей проєктної діяльності у профорієнтації учнів початкових класів.

4. Організувати та провести дослідження уявлень учнів початкових класів про професії.

5. Розробити та апробувати програму проєктної діяльності учнів початкових класів, спрямовану на їх профорієнтацію.

Методи дослідження:

1. Теоретичні методи: теоретичний аналіз, узагальнення літератури щодо проблеми дослідження.

2. Практичні методи: методи психодіагностики (методика «Чи знаєш ти професії?», методика «Професії», методика незакінчених речень).

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у можливості використання педагогами та психологами ідей проєктної діяльності учнів початкових класів, спрямованої на їх профорієнтацію, відображених у цьому дослідженні.

За результатами опубліковано тези: Садова І., Чепа Н. Впровадження розвивальних технологій навчання. Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії: матеріал. ХІХ Міжнарод. наук.-практ. інтерн.-конф. (30 квітня 2025 р.). Переяслав, 2025. С.32-34.

http://conferences.neasmo.org.ua/uploads/conference/file/119/conference_30-30.4.2025.pdf

Структура роботи. Магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

1.1. Проблема професійного самовизначення в психолого-педагогічній науці

Сучасні технології істотно розширюють і змінюють можливості самореалізації та працевлаштування для мільйонів людей. Сьогодні ми спостерігаємо появу десятків нових професій, яких ще десять років тому неможливо було уявити. Існуючі та нові професії відображають сучасний світ — різноманітний, динамічний та насичений можливостями для кожної людини, відповідно до її здібностей, талантів, знань, компетентностей, навичок і здатності адаптуватися до швидко змінюваних умов.

Україна є частиною глобального світу і разом з ним переживає трансформацію суспільних та економічних відносин, що призводить до значних змін на ринку праці. Серед сучасних тенденцій: стрімкий розвиток інновацій та технологій, поява нових спеціальностей на перетині різних галузей, форм та видів зайнятості, підвищення конкуренції, зростання мобільності праці та можливість частих змін місця роботи чи фаху. Ці процеси висувають нові вимоги до рівня знань, навичок та компетентностей.

Особливо важливими стають м'які, універсальні міжпрофесійні навички (soft skills): управління знаннями та інформацією, самоорганізація, ведення переговорів, вміння аналізувати і приймати ефективні рішення, розв'язувати комплексні завдання. У поєднанні з профільними знаннями вони дозволяють швидко адаптуватися до нових умов, підвищують конкурентоспроможність та затребуваність на ринку праці.

За даними Всесвітнього економічного форуму (WEF, 2020, звіт «Майбутнє професій»), одними з ключових навичок для успішної кар'єри у швидко змінюваному світі є активне навчання та навчальні стратегії, аналітичне мислення та інноваційність. Саме ці компетентності забезпечують адаптацію до мінливих умов, у яких, за прогнозами WEF, до 2025 року

близько 85 мільйонів робочих місць можуть зникнути через автоматизацію та зміну розподілу праці між людьми та машинами. Водночас з'явиться приблизно 97 мільйонів нових професій, більш пристосованих до взаємодії людей, машин та алгоритмів у 15 галузях економіки.

Проектна діяльність виступає ефективним засобом профорієнтації в початковій школі, оскільки забезпечує активне, практичне та творче залучення учнів до світу професій з урахуванням їхніх вікових і психологічних особливостей. Вона сприяє формуванню ключових компетентностей та початкових уявлень про різні види трудової діяльності.

Переваги проектної діяльності у профорієнтації:

- Практичне застосування знань: Учні використовують набуті знання та вміння для розв'язання реалістичних і «життєво значущих» завдань, пов'язаних із професіями, що робить навчання осмисленим і цікавим.

- Розвиток інтересів: Проекти стимулюють пізнавальні інтереси, допомагають виявити природні таланти та схильності учнів до певних сфер діяльності.

- Формування наскрізних умінь: Проектна робота сприяє розвитку ключових навичок: комунікації, співпраці, критичного мислення, ініціативності та відповідальності — універсальних для будь-якої професії.

- Ознайомлення з різноманітністю професій: Діти досліджують різні професії, їхні особливості та значення в суспільстві.

- Активне навчання: Метод проектів передбачає активне дослідження, а не пасивне сприйняття знань, що відповідає принципам Нової української школи (НУШ).

Приклади профорієнтаційних проектів у початковій школі:

- «Професії моєї родини»: Учні вивчають професії своїх батьків, створюють презентації, малюнки або невеликі розповіді про них, що допомагає усвідомити цінність праці та її різноманітність.

- «Мандрівка до світу професій»: Створення інтерактивної карти або альбому, де кожна дитина або група «досліджує» певну професію (лікар, вчитель, будівельник, пожежник) і презентує її одноліткам.

- «Майстерня» або «Пекарня»: Ігрові проєкти, де діти пробують себе у ролі фахівців, наприклад, готують прості страви або ремонтують іграшки.

- «Інтерв'ю з професіоналом»: Підготовка запитань та проведення короткого інтерв'ю з представником цікавої професії (бібліотекар, кухар у школі, водій тощо).

Методичні рекомендації для організації профорієнтаційних проєктів:

- Врахування віку: Темі мають бути цікавими, зрозумілими та відповідати психофізіологічним особливостям молодших школярів.

- Керівництво вчителя: На всіх етапах (від вибору теми до презентації результатів) важлива підтримка та фасилітація з боку педагога.

- Практична значущість: Результати проєкту мають мати практичну або пізнавальну цінність, наприклад, створення продукту, виставки чи презентації.

- Інтеграція: Профорієнтаційний аспект можна поєднувати з різними навчальними предметами, особливо «Я досліджую світ».

Людина зустрічається з різними професіями протягом усього життя, і на певному етапі розвитку вона починає самостійно визначати своє місце у професійному світі. Проблема професійного самовизначення особистості є важливим предметом дослідження у вітчизняній психолого-педагогічній науці, де підкреслюється взаємозв'язок професійно-психологічних можливостей людини з вимогами та змістом професійної діяльності [21, с. 98].

В. Мішкурова розглядає професійне самовизначення як процес поступових змін особистості під впливом соціальних умов, професійної діяльності та власної активності, спрямованої на самовдосконалення та реалізацію власного потенціалу. Це багатокomпонентний, тривалий і безперервний процес, у якому особистість формує власну позицію щодо

професійної діяльності та шукає способи її реалізації відповідно до своїх соціально-професійних потреб, узгоджуючи їх з етапами професійного розвитку [21]. Таким чином, професійне самовизначення є складним і багаторівневим процесом.

Якщо розглянути психологію професійного становлення особистості, можна виділити багато етапів — від появи професійних намірів до їх повної реалізації у трудовій діяльності. Професійне самовизначення не обмежується лише вибором професії на етапі закінчення школи; це тривалий і складний процес, що включає розвиток мотивів, інтересів та компетенцій особистості.

Сам процес самовизначення відбувається як внутрішньо, через власні інтереси, схильності, мотивацію та активність у пошуку інформації, так і зовнішньо — через організовану підтримку, яку забезпечує професійна орієнтація. У сучасних умовах динамічного соціального середовища та великого обсягу інформації особливо важлива психолого-педагогічна допомога підростаючому поколінню у професійному самовизначенні. Таку функцію виконує профорієнтація — комплекс заходів, що виявляють здібності, схильності та таланти людини, допомагають визначати потенційні кар'єрні шляхи і формують систему вибору професій протягом життя [27]. До завдань фахівців із профорієнтації відносять: профінформацію, профагітацію, профосвіту, профдіагностику (відстеження розвитку, профвідбір і профпідбір) та профконсультування.

Необхідно підкреслити, що професійне становлення охоплює всі періоди фізичного та психічного розвитку людини [29]. Професійне самовизначення — це безперервний процес формування особистістю свого статусу як суб'єкта професійної діяльності, що включає багаторазові вибори: від предметів навчання до професійного навчання та майбутньої роботи.

У повсякденному розумінні професійне самовизначення часто асоціюють лише зі старшим шкільним віком. Проте сучасні дослідження дедалі більше акцентують на значущості ранньої профорієнтації, яка передбачає психолого-педагогічні заходи, спрямовані на допомогу дитині

визначитися у майбутньому виборі професії, спираючись на власні здібності та інтереси [19].

С. Литвиненко зазначає, що думки щодо ранньої профорієнтації неоднозначні: її прихильники підкреслюють, що пізніе початок профорієнтаційної роботи у підлітковому віці знижує її ефективність, а критики побоюються нав'язування професійних уявлень дітям [19, с. 208]. На нашу думку, важливо обирати такі методи і форми ознайомлення з професіями, які відповідають віку дитини та викликають її інтерес. Раннє профорієнтаційне навчання не має бути примусовим — його мета полягає у формуванні уявлень про різноманітні професії, допомогти дитині пізнати власні інтереси, здібності та можливості, щоб згодом зробити свідомий вибір.

Ми поділяємо думку численних дослідників про потенціал ранньої профорієнтації. М. Євтух відзначає, що знайомство дітей із різними видами діяльності розширює їх світогляд та дозволяє рано виявляти і уточнювати інтереси й схильності [13, с. 51]. Рання профорієнтація сприяє формуванню комплексних уявлень про професії, стимулює інтерес до навчання, самопізнання та власних можливостей, що у підсумку впливає на свідомий вибір професії у старшому шкільному віці. Такий ефект можливий лише за умови правильного планування і реалізації профорієнтаційних заходів, а також застосування ефективних методів і форм організації.

Отже, професійне самовизначення — це тривалий і складний процес, що починається ще в дитинстві, коли учні знайомляться з професіями, розуміють сутність різних видів праці та виконують професійні ролі у грі. Усвідомлене сприйняття цього процесу формується у молодшому шкільному віці, що робить ранню профорієнтацію особливо актуальною. У наступному параграфі буде розглянуто питання ознайомлення учнів молодшого шкільного віку з професіями.

1.2. Зміст профорієнтації у початковій школі

Кожен етап розвитку особистості характеризується специфікою професійного самовизначення. Особливість молодшого шкільного віку полягає у формуванні усвідомлених уявлень про професії. На старшому дошкільному етапі переважає емоційно-образне сприйняття професій: діти знайомляться зі світом професій, з їх змістом, але основною формою ставлення є емоційне — подобається/не подобається. У початковій школі (1–4 класи) уявлення дітей про професії стають більш конкретними та наочними, набувають усвідомленого характеру.

Початкова школа визначається як пропедевтичний етап у системі профорієнтації [4]. Молодші школярі вже можуть розуміти сутність і значення праці, проявляти інтерес до професій батьків та найближчого оточення, формуючи при цьому цілісні, більш обґрунтовані та усвідомлені уявлення про різні види діяльності. Значною мірою це обумовлено інтенсивним психічним розвитком дітей у цьому віці: активізується емоційно-вольова та інтелектуальна сфери, удосконалюється самовідношення і самооцінка, яка стає більш реалістичною; розвиваються здатності до самоконтролю, самоаналізу та рефлексії; активізується уява, що сприяє виникненню професійно забарвлених фантазій. Крім того, з початком навчання розширюються можливості пізнання навколишнього світу, у тому числі професійного. Як зазначає Н. Бібік, учень стикається з великою кількістю навчальної інформації та потребою освоювати узагальнені способи її застосування, що формує цінні навички для майбутньої професійної діяльності [3, с. 49].

Учні молодшого шкільного віку за своєю природою допитливі, відкриті до нових знань і активно досліджують навколишнє середовище. Ми вважаємо, що цю вікову особливість можна й потрібно використовувати для виховання та розвитку, зокрема у сфері ознайомлення з професіями. Таким чином, у молодшому шкільному віці формуються та поглиблюються

уявлення про професії, що багато в чому визначає подальше професійне самовизначення, вибір професії та формування мотиваційної складової.

Під уявленнями про професію в науковій літературі розуміють сукупність образів, які забезпечують ефективність професійної діяльності [2, с. 23]. О. Будник пропонує визначення: уявлення про професію — це сукупність образів трудової діяльності у різних сферах, що формуються в результаті взаємодії дитини з навколишнім світом професій у повсякденному житті [4, с. 49]. Простими словами, центральним у процесі ознайомлення учнів початкових класів із професіями є ставлення до них, представлене у вигляді певних образів, що включають комплекс знань про професії. Слід зазначити, що ставлення до професії є динамічним і може змінюватися під впливом різних факторів.

Уявлення про професію належать до соціальних уявлень молодшого школяра і формуються у процесі осмислення навколишньої дійсності [4, с. 48]. Соціальні уявлення є ключовим інструментом пізнання соціального світу. У їхній структурі виділяють такі компоненти: інформація, уявлення та установка [5].

Розуміння сутності уявлень про професію дає змогу аналізувати їхню структуру. П. Гусак підкреслює комплексний характер інформації, що входить до професійних уявлень, та виділяє такі компоненти, які доцільно враховувати при проектуванні роботи з учнями початкових класів:

- визначена суб'єктом мета діяльності;
- критерії успішності виконання завдання;
- програма виконавчих дій;
- суб'єктивна модель важливих умов діяльності;
- інформація про досягнуті результати;
- рішення про корекцію системи діяльності [8, с. 90–95].

Структуру уявлень учнів про професії можна розглядати через призму соціальних уявлень, до яких вони належать:

– компонент «інформація» включає знання про різні аспекти трудової діяльності, такі як предмет праці, її мета, засоби та умови виконання;

– компонент «поле уявлення» передбачає вміння узагальнювати нову отриману інформацію про професії, виділяти їхні відмінності та якісні характеристики;

– компонент «установка» охоплює здатність аналізувати професію з позиції соціального середовища (цінність професії для суспільства, престиж) та зіставляти власні індивідуальні особливості з вимогами, які висуває професійна діяльність [8, с. 49].

Ознайомлення з професіями у молодшому шкільному віці є важливою складовою професійного самовизначення на цьому етапі. Основними завданнями професійного самовизначення для учнів початкової школи є:

– формування відповідального і сумлінного ставлення до праці, розуміння її ролі в житті людини та суспільства;

– розвиток інтересу до різноманітних професій [6, с. 13].

М. Лещенко більш детально структурує ці завдання:

– надати загальні уявлення про сучасні професії;

– сприяти формуванню мотивації та інтересу до суспільно корисної діяльності;

– виховувати працьовитість та дбайливе ставлення до власної і чужої праці [17, с. 12].

У цьому параграфі ми зосереджуємося на можливостях формування уявлень про професії у молодших школярів. Вікові особливості дітей дозволяють їм більш глибоко, ніж дошкільнятам, знайомитися з професійним світом і формувати цілісні, усвідомлені уявлення. Проте на практиці, у звичайній шкільній системі, де ранній профорієнтації приділяється мало уваги, уявлення учнів початкових класів часто залишаються поверхневими та іноді спотвореними. Більшість дітей мають знання лише про базові професійні дії працівників (наприклад, вчитель навчає та перевіряє зошити,

лікар лікує людей і виписує ліки), що відображає наслідування дорослих та орієнтацію на значущі для них професії.

При роздумах про майбутній професійний вибір молодші школярі здебільшого використовують емоційні характеристики професій, що вказує на недостатній розвиток критичного мислення. Часто уявлення про професії є однобокими та вузькими, коли батьки акцентують увагу лише на тих професіях, які вважають престижними чи важливими. Саме тому цілеспрямована робота з ознайомлення учнів початкових класів із професіями набуває актуальності та практичної значущості.

Перед учнями молодшого шкільного віку не ставиться завдання негайного вибору професії. Однак знайомство з професійним світом готує їх до майбутнього професійного самовизначення. Основними завданнями цього етапу є розширення уявлень про професії, врахування власних індивідуально-психологічних особливостей, формування інтересу та любові до праці, розуміння її значущості та розвиток професійних намірів під впливом різних чинників.

Таким чином, ознайомлення з професіями виступає одним із підготовчих етапів професійного самовизначення. Головна мета цієї діяльності — підвищення поінформованості дітей про різноманітність та динаміку світу професій. За словами І. Підласого, така поінформованість є запорукою усвідомленого та обґрунтованого вибору професії в майбутньому [23, с. 33], хоча сама по собі вона не гарантує повноцінного професійного вибору.

У наступному параграфі буде розглянуто форми та методи ознайомлення учнів початкових класів з професіями, зокрема можливості використання проектної діяльності як ефективного інструменту профорієнтації.

1.3. Можливості проєктної діяльності у ознайомленні учнів початкових класів з професіями

Дослідники активно вивчають питання пошуку ефективних засобів і методів ранньої профорієнтації дітей. У науково-методичній літературі описані різні форми та методи, які можуть бути застосовані для ознайомлення учнів початкових класів із професіями: спеціальні профорієнтаційні заняття з використанням ІКТ, мультимедійні презентації та навчальні мультфільми, дидактичні та настільні ігри, зустрічі та бесіди з представниками різних професій, спостереження за роботою дорослих та екскурсії на робочі місця батьків, участь у ярмарках професій, відвідування тематичних парків та міст професій, проведення профорієнтаційних квестів і майстер-класів. В. Коваленчук пропонує також використовувати для учнів початкових класів професійні мініпроби, які являють собою своєрідну перевірку, що моделює елементи конкретної професійної діяльності та сприяє свідомому і обґрунтованому вибору професії [14, с. 40]. Нам особливо перспективною та недостатньо дослідженою видається форма проєктної діяльності для ознайомлення молодших школярів із професійним світом.

Метод проєктів розглядається як сукупність прийомів та операцій оволодіння певною областю знань чи діяльності, спосіб організації пізнавального процесу як система навчально-пізнавальних дій, що дозволяє вирішувати конкретну проблему шляхом самостійної або колективної роботи учнів початкових класів [14].

Проєктна діяльність базується на принципі доцільності активності дітей, тобто кожний проєкт має певну мету, яка визначає його зміст. О. Проценчук зазначає, що проєктна діяльність спрямована на формування в учнів уміння самостійно проходити всі етапи проєкту: від формулювання мети до виконання операцій, реалізації проєкту, самоконтролю та самооцінки [28, с. 451]. Це особливо важливо у контексті ознайомлення учнів початкових класів із професіями, оскільки школярі у проєктній діяльності

практикуватимуться у самостійному пошуку інформації, її аналізі та обробці, формуючи власне аргументоване ставлення до різних професій.

Суть проєктної діяльності полягає в тому, що практична проблема визначається спільно з педагогом та вирішується за високої активності та самостійності дітей через послідовні, заплановані кроки (завдання), у ході яких школярі відкривають для себе нові знання та вміння.

Переваги використання проєктної діяльності для ознайомлення учнів початкових класів з професіями полягають у наступному:

- Проєктна робота мотивує дітей до творчої та дослідницької діяльності, формує навички роботи з інформацією та її пошуку з різних джерел [6]. Завдяки відносній самостійності школярі більш залучені до процесу пізнання, можуть реалізовувати власні запити та інтереси. Самостійність у пізнанні та сформовані пізнавальні інтереси є важливими для подальшого професійного самовизначення, адже не можна охопити всі професії в шкільному навчанні, проте можна дати дітям інструменти для їх самостійного дослідження, що особливо актуально у сучасному інформаційному середовищі.

- Проєктна діяльність дозволяє інтегрувати елементи інших форм і методів ознайомлення з професіями (ігри, спостереження, екскурсії), об'єднавши найефективніші підходи у цілісний навчально-пізнавальний процес. Таке комбінування робить заняття більш емоційно насиченими, що важливо для підтримки інтересу учнів до професійного світу.

- Проєктна діяльність дозволяє розглядати проблему комплексно, із залученням різних дисциплін, що сприяє формуванню цілісних і багатогранних уявлень учнів про професії. Молодші школярі здатні сприймати інформацію багатосторонньо та системно. Провідним для них є предметно-практичне пізнання [6], що створює умови для формування систематизованих уявлень про професійний світ.

- Сама суть проєктної діяльності тісно пов'язана з завданнями професійного самовизначення: залучаючись до роботи над проєктом, яка передбачає поетапний збір та опрацювання інформації, спільне визначення мети, реалізацію задуму та інші атрибути проєктної роботи, учні початкових класів набувають базових навичок планування власного життя, зокрема у професійному контексті.

- Використання проєктної діяльності для ознайомлення з професіями дозволяє відійти від традиційної моделі профорієнтації: учні не отримують готових відомостей, а активно включаються у процес здобуття знань про професії, навчаються аналізувати та обирати інформацію, що є ключовим для розвитку компетентностей у сфері професійного самовизначення. Роль дорослого при цьому змінюється: педагог не надає готових відповідей, а спрямовує дітей у пошуку інформації, допомагає аналізувати та застосовувати її на практиці.

- Водночас, незважаючи на високий рівень самостійності дітей у проєктній діяльності, важливим залишається тісне співробітництво з дорослими. Особливість проєктної роботи полягає в тому, що молодші школярі ще не здатні самостійно виявляти протиріччя у навколишньому середовищі та формулювати проблему [6]. М. Воронюк виділяє основні труднощі організації проєктної діяльності учнів початкових класів:

- недостатній рівень розвитку аналітичного мислення, що ускладнює аналіз літератури, відбір інформації та відокремлення суттєвого від другорядного;

- комунікативні труднощі, які заважають повно розкрити тему та ефективно відповідати на запитання;

- емоційна незрілість, що впливає на сприйняття критики та конструктивних зауважень [6].

А. Лаврова додає до цього переліку наступні обмеження: недостатні загальні знання учнів про творчу проєктну діяльність, невміння самостійно

обирати тему дослідження, труднощі у формуванні гіпотез та висновків, слабкі навички аргументованого обґрунтування, недостатнє володіння технічними засобами обробки інформації [16, с. 50]. Проте наявність цих труднощів не свідчить про неефективність проєктної діяльності як засобу розвитку молодших школярів.

Ми вважаємо, що подолати зазначені труднощі можливо завдяки консолідації зусиль педагогів, шкільного психолога та батьків, спрямованої на підтримку учнів у професійному самовизначенні через ознайомлення з професіями. Прикладом такої співпраці може бути проєкт, присвячений професіям батьків, який передбачає активну участь дорослих у процесі реалізації завдань.

Розглянемо методику організації проєктної діяльності для молодших школярів. Вона включає такі етапи:

– **Мотиваційний:** вчитель окреслює загальний задум, створює позитивний настрій; діти обговорюють і пропонують власні ідеї.

– **Плануючий (підготовчий):** визначаються тема та цілі проєкту, формулюються завдання, складається план дій, встановлюються критерії оцінки результатів і процесу; узгоджуються способи спільної діяльності спочатку за активної допомоги вчителя, потім із наростанням самостійності учнів.

– **Інформаційно-операційний:** учні збирають матеріал, працюють із різними джерелами інформації та безпосередньо виконують проєкт; учитель координує процес, підтримує, виступає джерелом інформації.

– **Рефлексивно-оцінний:** учні презентують проєкти, беруть участь у колективному обговоренні та оцінюванні результатів і процесу роботи, здійснюють усну чи письмову самооцінку; педагог активно включається у колективну оцінку [16, с. 53].

А. Лаврова виділяє три ключові стадії організації проєктної діяльності в рамках професійного самовизначення учнів початкових класів [16].

1. **Стадія «Виклик»** спрямована на актуалізацію наявних знань учнів: на цьому етапі здійснюється аналіз того, що школярі вже знають про професії, виявляються «прогалини» у цих знаннях та обдумуються шляхи їх поповнення (наприклад, про рідкісні або нині неіснуючі професії, а також про найбільш затребувані професії сьогодні). Завдання проєктної діяльності на стадії «Виклик» включають:

- самостійну актуалізацію знань на тему «Професії» та стимулювання пізнавальної активності;
- визначення учнями найбільш цікавих аспектів теми для обговорення;
- усвідомлення особистих мотивів участі у проєкті, відповіді на запитання «Навіщо це мені потрібно?».

2. **Стадія «Пошук та осмислення нової інформації»** передбачає активну дослідницьку діяльність учнів початкових класів. Вони збирають нові дані через читання, бесіди з батьками та родичами, перегляд тематичних фільмів, слухання виступів фахівців, які досягли успіху у певній професії. Основні завдання цієї стадії:

- підтримка інтересу та активності школярів під час виконання проєкту;
- інтеграція наявних та нових знань для формування цілісного, комплексного розуміння професій.

3. **Стадія «Рефлексія»** передбачає обговорення та осмислення здобутих нових знань учасниками проєкту. Основні завдання цієї стадії:

- допомога у формулюванні висновків за результатами виконаної проєктної роботи;
- стимулювання подальшого інтересу до дослідження світу професій.

Таким чином, аналіз наукової літератури щодо використання проєктної діяльності у профорієнтації учнів початкових класів свідчить про її значний потенціал: завдяки активності та самостійності дітей у вирішенні практичної задачі, чіткій організації та поетапності спільної роботи з дорослими, а також

можливості розглядати проблему комплексно з позицій різних галузей знань, формується глибше та цілісніше уявлення учнів про професії.

Висновки до першого розділу:

Професійне самовизначення особистості відбувається протягом усього життя, зокрема й у дитячому віці. У молодшому шкільному віці воно набуває певної усвідомленості: учні формують конкретніші та предметніші уявлення про професії, розвивають аналітичне мислення, елементи критичного мислення, рефлексію та самооцінку. Молодший школяр здатний розуміти сутність і значення праці, виявляти інтерес до професій батьків та найближчого оточення, формувати повніші та цілісніші уявлення про них. Саме тому завданням цього віку є глибше ознайомлення дітей з різними професіями.

Методична та наукова література пропонує різні підходи до ознайомлення учнів початкових класів з професіями, серед яких особливу увагу ми приділили технології проектної діяльності. Проектна діяльність являє собою комплекс прийомів і операцій опанування певною галуззю знань або діяльністю, шлях пізнання та метод організації навчального процесу. Аналіз літератури показав, що проектна діяльність потенційно є ефективним засобом ознайомлення учнів з професіями завдяки активності та самостійності школярів, цілеспрямованій і поетапній спільній роботі з дорослими, а також можливості розглядати професії комплексно з позицій різних галузей знань. Це створює умови для формування більш цілісних та глибоких уявлень про професії у молодших школярів.

Ми висунули гіпотезу, що проектна діяльність може ефективно використовуватися для ознайомлення учнів початкових класів з професіями. Це припущення буде перевірене в експериментальній частині дослідження у другому розділі.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ПРОФОРІЄНТАЦІЇ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

2.1. Діагностика рівня сформованості уявлень учнів початкових класів про професії

У ході теоретичного дослідження було висунуто припущення, що проєктна діяльність може слугувати ефективним інструментом ознайомлення учнів початкових класів з професіями. Перевірка цієї гіпотези потребує дотримання логічної послідовності психолого-педагогічного експерименту:

- констатуючий етап – здійснюється діагностичне дослідження уявлень учнів початкових класів про професії;
- формуючий етап – організація проєктної діяльності школярів з метою ознайомлення їх зі світом професій;
- контрольний етап – повторне діагностичне дослідження уявлень учнів про професії для оцінки ефективності формуючого експерименту.

Уявлення про професії та трудову діяльність учнів початкових класів є складним багатокомпонентним утворенням. У методичній літературі зазвичай виділяють три основні компоненти таких уявлень:

- когнітивний компонент – знання школярів про професії та загальне розуміння праці, її значення для життя людини;
- мотиваційний компонент – інтерес до світу професій, прагнення досліджувати його, бажання мати соціально значущу професію в майбутньому;
- діяльнісний компонент – працьовитість, участь у колективних діях, дисциплінованість, здатність долати труднощі у виконанні трудових завдань.

Однак ці складові не відображають повної сутності поняття «уявлення учнів початкових класів про професії». Теоретичний аналіз показав, що уявлення про професії належать до соціальних уявлень, тому можна застосувати аналогічну структуру з уточненим змістом:

– компонент «інформація» – знання про предмет, мету, засоби та умови трудової діяльності;

– компонент «поле уявлення» – уміння тлумачити та узагальнювати отриману інформацію для виявлення відмінностей та якісних характеристик професій;

– компонент «установка» – здатність аналізувати професію у контексті соціальних умов (цінність, престижність) та співвідношення власних індивідуальних особливостей із вимогами професійної діяльності.

У практичному дослідженні передбачається дотримуватися цієї структури. Відповідно, для діагностики уявлень учнів початкових класів про професії були обрані наступні методики:

– для оцінки знань про професії та трудові компоненти («інформація») – методика «Чи знаєш ти професії?»;

– для оцінки умінь тлумачити та узагальнювати інформацію про професії («поле уявлення») – методика «Професії»;

– для оцінки здатності аналізувати професії в соціальному контексті та співвідносити їх із власними особливостями («установка») – методика незакінчених пропозицій.

Коротка характеристика обраних методик: методика «Чи знаєш ти професії?» є невеликим тестом, що включає 4 питання з варіантами відповідей та одне відкрите питання, де дитина може наводити необмежену кількість прикладів. Основна мета – діагностика знань учнів із акцентом на розуміння змісту праці представників різних професій.

Обробка результатів діагностичного обстеження здійснювалася наступним чином: за кожну правильну відповідь надавався 1 бал (максимальна кількість балів не обмежена). Після підрахунку сумарних балів визначався рівень знань учнів про професії та трудову діяльність:

– високий рівень (17 балів і більше) – дитина демонструє усвідомлені знання про трудову діяльність людей, добре орієнтується у запропонованих тестом професіях та може докладно описати інші, не згадані у тесті;

– середній рівень (13–16 балів) – дитина має достатні знання про професії, називає запропоновані професії, але лише частково розуміє їх особливості та значення;

– низький рівень (12 балів і менше) – у дитини виявляються поверхневі, неповні уявлення про професії та трудову діяльність людей.

Методика «Професії» має подібну структуру, проте більш розширена: вона дозволяє оцінити не лише знання, а й уміння виявляти відмінності між різними професіями (наприклад, завдання «визначити зайву професію»). Обробка результатів проводилась за системою: кожна правильна відповідь оцінювалась в 1 бал, максимальна кількість балів – 15. За сумою балів визначався рівень знань та умінь аналізувати професії:

– високий рівень (11–15 балів) – дитина має різнобічні знання про професійну діяльність людей, розуміє необхідні якості особистості для кожної професії, вміє знаходити відмінності між професіями;

– середній рівень (6–10 балів) – дитина цікавиться світом професій, проте знання про професії та уміння порівнювати їх розвинені середньо;

– низький рівень (0–5 балів) – дитина має поверхневі знання про професії, слабо цікавиться світом професій і не усвідомлює їх суспільної значущості.

Методика незакінчених пропозицій передбачає, що учень доповнює три незавершені речення:

1. «Я вважаю, що люди повинні працювати, тому що _____»

2. «Праця _____ має _____ приносити _____ людям _____»

3. «Я хотів(а) вибрати професію _____ тому, що _____»

Основна увага зосереджується на останній пропозиції, оскільки завдання методики – оцінити здатність школярів аналізувати відповідність

власних індивідуальних особливостей вимогам професійної діяльності. Рівні результатів визначаються так:

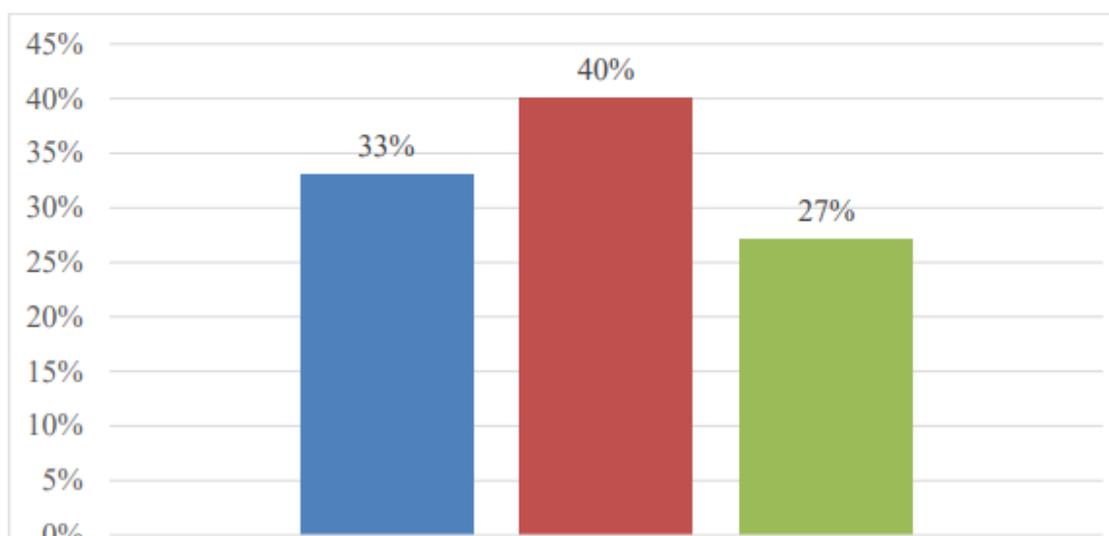
– високий рівень – дитина усвідомлює, що праця має приносити користь людям і задоволення їй самій; виявляє професійні інтереси та співвідносить їх зі своїми індивідуальними особливостями;

– середній рівень – дитина розглядає трудову діяльність переважно як досягнення матеріального благополуччя; має певні професійні інтереси, але важко їх співвідносить із власними особливостями;

– низький рівень – дитина не розуміє значення праці для себе та інших, не має усвідомлених професійних інтересів і не співвідносить їх із власними індивідуальними особливостями.

Для дослідження було обрано 30 учнів молодшого шкільного віку (клас 3 «Б»). Діагностичне обстеження уявлень учнів про професії було проведено, а зведені результати представлені на малюнках.

Діагностика знань (компонент «інформація») за методикою «Чи знаєш ти професії?» – розуміння змісту праці представників різних професій – дала результати, відображені на малюнку 1.

Рівень знань про професії

■ Високий ■ Середній ■ Низький

Малюнок 1 – Рівні сформованості знань про професії як компонента уявлень учнів початкових класів про професії

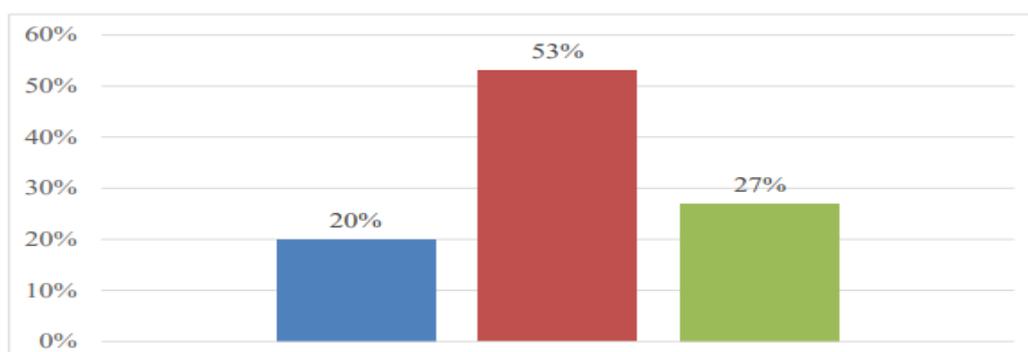
За результатами діагностики знань учнів початкових класів про трудову діяльність людей виявлено таку картину:

- 33 % учнів продемонстрували високий рівень знань – усвідомлено орієнтуються у світі професій. Вони добре знають основні професії, передбачені тестом, та здатні досить детально описати й ті професії, які не були представлені у тесті. Зазвичай це професії, що входять до найближчого оточення дітей (вчитель, лікар, кухар, бібліотекар), а також професії, з якими школярі мають епізодичний контакт (водій автобуса, продавець, ветеринар, директор школи тощо). Часто називалися й професії міста, наприклад електрик та інші спеціальності.

- 40 % учнів продемонстрували достатній рівень знань – вони можуть назвати професії, запропоновані тестом, при цьому здебільшого орієнтуються на їх основні особливості та розуміють значущість професій у житті людей. Такі діти переважно згадують професії з близького оточення і рідше – із далекого.

- 27 % учнів виявили слабкі, поверхневі уявлення про трудову діяльність та професії. Як правило, вони обмежуються називанням професій свого найближчого оточення.

Далі проведено діагностику умінь учнів початкових класів тлумачити та узагальнювати інформацію про професії, зокрема виявляти їхні якісні характеристики та відмінності між ними (компонент «поле уявлення») за методикою «Професії». Результати дослідження представлені на малюнку 2.

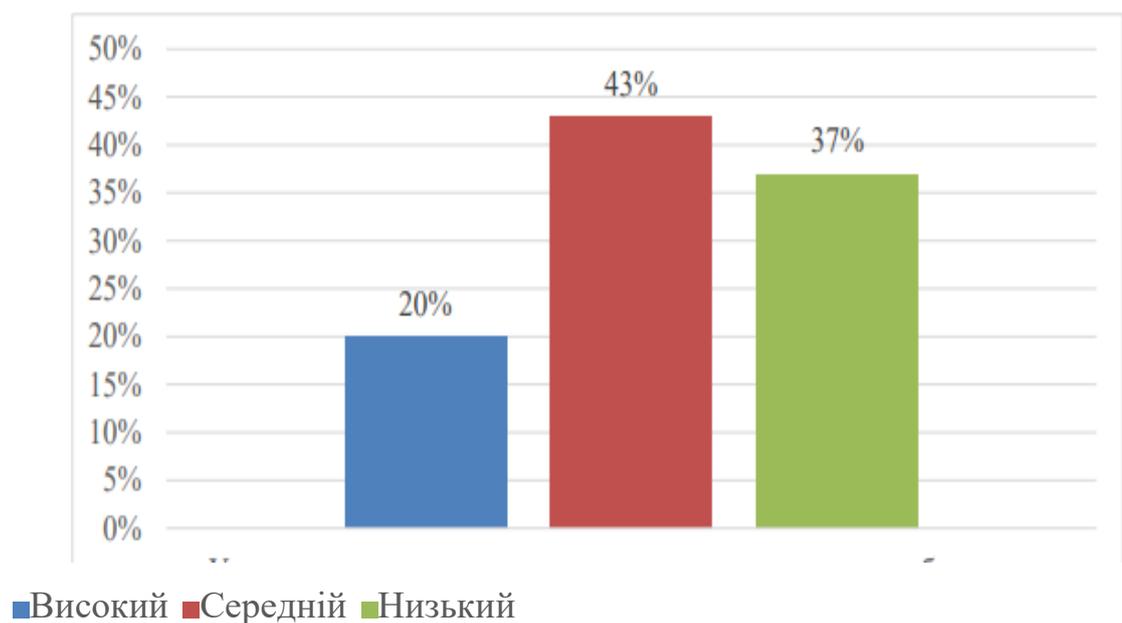
■ Високий ■ Середній ■ Низький

Малюнок 2 – Рівні розвитку умінь учнів початкових класів тлумачити та узагальнювати інформацію про професії

За результатами діагностики умінь учнів початкових класів аналізувати та узагальнювати інформацію про професії (компонент «поле уявлення») за методикою «Професії» отримано такі дані:

- 20 % учнів продемонстрували високий рівень – вони володіють різнобічними знаннями про професійну діяльність людей, мають уявлення про необхідні якості особистості для різних професій та вміють визначати їх відмінності.
- 53 % учнів мають достатній рівень розвитку інтересу до праці та світу професій. Водночас їхні знання про професії, уміння виділяти їх відмінності та обґрунтовувати вибір перебувають на середньому рівні.
- 27 % учнів виявили слабкі, поверхневі знання про трудову діяльність людей, недостатній інтерес до світу професій та не усвідомлюють суспільної значущості праці.

Діагностика умінь аналізувати професію відповідно до соціальних умов і співвідношення власних індивідуальних особливостей із вимогами професійної діяльності, проведена за методикою незакінчених пропозицій, показала результати, представлені на малюнку 3.

Малюнок 3 – Рівні розвитку умінь учнів початкових класів аналізувати співвідношення власних особливостей з вимогами, що висуваються професійною діяльністю, як компонент уявлень про професії

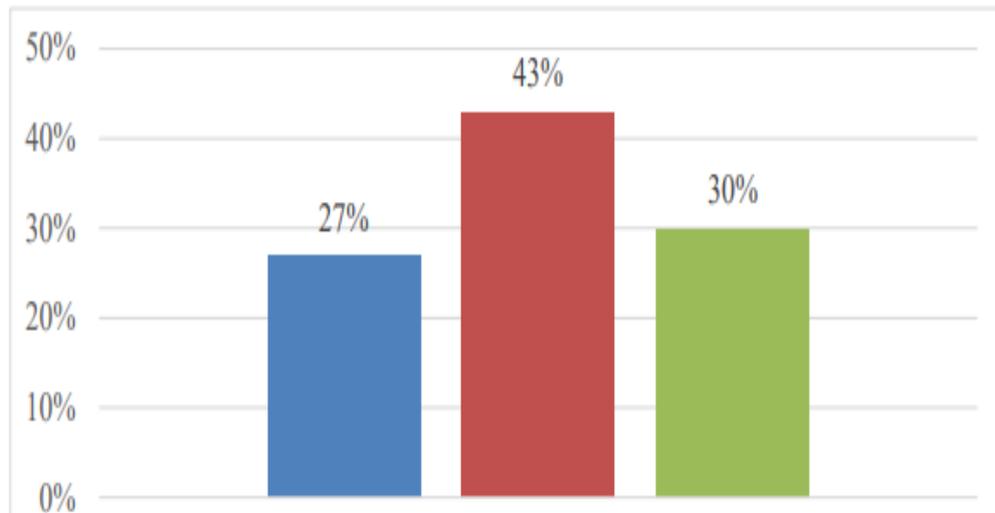
За результатами діагностики за методикою незакінчених пропозицій виявлено наступний рівень розвитку умінь учнів початкових класів аналізувати професію з урахуванням соціальних умов та власних індивідуальних особливостей:

- 20 % учнів усвідомлюють, що праця повинна приносити користь іншим та задоволення собі. Респонденти давали такі відповіді, як: «бо важливо – кожна людина не може все вміти, а вона повинна їсти, одягатися, спати». Вони проявляють певні професійні інтереси (наприклад, ветеринар, автомеханік), намагаючись співвідносити їх зі своїми індивідуальними особливостями: «Мені подобається спілкуватися з тваринами», «Я допомагав татові лагодити машину, подавав потрібні інструменти – тато похвалив, сказав, що я швидко запам'ятав їх усіх».

- 43 % учнів розглядають трудову діяльність як засіб досягнення матеріального благополуччя (заробіток грошей для придбання необхідного). У них проявляється певний професійний інтерес, але він не завжди узгоджується з їхніми індивідуальними особливостями.

- 37 % учнів не мають усвідомлених уявлень про значення праці для оточуючих (наприклад, «люди повинні працювати, тому що так роблять усі»), у них відсутні свідомі професійні інтереси та розуміння зв'язку між вибором професії та власними індивідуальними особливостями.

На основі результатів діагностики за всіма трьома методиками зроблено загальні висновки про рівень розвитку уявлень учнів початкових класів про професії, що наочно відображено на малюнку 4.

■ Високий ■ Середній ■ Низький

Малюнок 4 – Рівні розвитку уявлень учнів початкових класів про професії

Отже, 27% учнів початкових класів демонструють доволі повні уявлення про професії, здатні їх аналізувати та співвідносити зі своїми здібностями, можливостями й інтересами (відповідає високому рівню розвитку уявлень). 43% учнів мають середній рівень розвитку уявлень про професії, тоді як 30% школярів характеризуються низьким рівнем.

Результати констатуючого етапу дослідження підтверджують, що робота з ознайомлення учнів початкових класів зі світом професій є доцільною та має практичне значення.

2.2.Зміст експериментального дослідження з проєктної діяльності як засобу профорієнтації у початковій школі

Як засіб ознайомлення учнів початкових класів зі світом професій нами було обрано проєктну діяльність. Було розроблено три короткострокові профорієнтаційні проєкти для учнів третього класу: «Професія на букву...», «Професії моєї родини», «Професія і я». Проєктна діяльність реалізовувалася у позаурочний час під час класного годинника (одна зустріч на тиждень). Для

всіх форм роботи визначено спільну мету, а також приватні цілі для кожного з проєктів.

Мета проєктної діяльності: ознайомлення учнів початкових класів із професіями.

Завдання проєктної діяльності, виходячи з компонентів уявлень дітей про професії:

- розширення знань учнів про професії (формування розуміння різноманіття професійного світу, уявлень про цілі, засоби та функціональний зміст окремих професій);
- розвиток уміння тлумачити та узагальнювати отриману інформацію про професії для виявлення їхніх якісних характеристик;
- розвиток уміння аналізувати професію відповідно до соціальних умов (цінність та престижність у суспільстві), а також співвідносити власні індивідуальні особливості з вимогами професійної діяльності;
- розвиток інтересу та мотивації до пізнання світу професій.

Для «входу» в проєктну діяльність використано лист від старшокласника, який стоїть перед вибором професії та просить поради у вчителя. Було проведено коротку бесіду про важливість та відповідальність вибору професії і про необхідність розширення уявлень про професії.

Профорієнтаційний проєкт «Професія на букву...» мав на меті сформувавши уявлення учнів про різноманіття професійного світу та навчити аналізувати професії, виділяючи змістові характеристики. Алгоритм проєктної діяльності включав такі етапи:

- Мотиваційний етап: бесіда про професії з обговоренням питань «Скільки професій ви можете назвати?» та «Скільки всього професій у світі?»;
- Плануючий, підготовчий етап: метод жеребкування для вибору букви, на яку учень створює міні-проєкт – обирає професію, складає загадку про неї та коротке повідомлення в доступній та цікавій формі;

- Інформаційно-операційний етап: школярі самостійно працюють з різними джерелами інформації (розмови з педагогами та батьками, інтернет-ресурси), складаючи опис обраної професії за критеріями предмет, ціль, засоби та умови праці, а також створюють загадку та коротке повідомлення;
- Рефлексивно-оцінний етап: представлення проєктів – учні загадують свою загадку, пропонують однокласникам відгадати професію та презентують повідомлення про неї; після всіх виступів проводиться рефлексивна бесіда про нові та цікаві професії та підводиться підсумок про різноманітність світу професій.

Участь дітей у проєкті була активною та продуктивною. Вибір професій у межах певної літери не дозволяв обирати найпростіші та найбільш знайомі професії з «близького оточення». Деякі учні, наприклад, для літер «Л», «К», «Б», обрали звичні професії лікаря, кухаря, бібліотекаря, але також з'явилися цікаві та нестандартні варіанти: один школяр розповів про професію розвідника, інший – про військового, третій – про художника, а одна дівчинка підготувала повідомлення про професію волонтера. Увага дітей підтримувалася завданням відгадати професію, що сприяло уважному прослуховуванню презентацій однокласників.

Щоб перевірити, наскільки діти засвоїли нову інформацію про професії, ми організували додаткову вправу: кожен учень на окремому аркуші паперу записував найтипівіший інструмент або знаряддя праці представника своєї професії (наприклад, лікар – шприц, художник – пензель, швачка – голка). В кінці заняття листки зі знаряддями були перемішані, а школярі намагалися пригадати, якій професії належить кожне знаряддя. Учні змогли згадати всі професії, які розглядалися на занятті, що свідчить про ефективність реалізованого профорієнтаційного проєкту.

Профорієнтаційний проєкт «Професії моєї родини» мав на меті: сформуванню уявлення учнів про професії близького оточення, навчити аналізувати їх, визначати суспільну значущість, презентувати обрану

професію та співвідносити її з якостями і здібностями її носія. Алгоритм проєктної діяльності включав такі етапи:

а) Мотиваційний етап: бесіда про значущість різних професій; обговорювалися питання: «Всі професії важливі?» та «Чи знаєте ви професії своїх батьків?»

б) Плануючий, підготовчий етап: учням пропонувалося виконати невеликий проєкт про професію одного з батьків (мама чи тата – на вибір дитини) за такою послідовністю:

1. Назва професії;
2. Чим займаються люди цієї професії;
3. Яку користь приносить ця професія;
4. Чому батьки обрали саме цю професію;
5. Які якості повинна мати людина даної професії;
6. Чи хотілося б мені мати таку професію.

Проєкт можна було оформити у будь-якій формі: повідомлення, презентація, відеофільм.

в) Інформаційно-операційний етап: учні самостійно збирали інформацію про обрану професію, спілкуючись із батьками, користуючись інтернет-ресурсами, формуючи розповідь про професію членів своєї родини, орієнтуючись на виділені питання.

г) Рефлексивно-оцінний етап: школярі представляли свої творчі проєкти про професії батьків, роблячи акцент на власних інтересах і здібностях.

Цей проєкт виявився більш складним і відповідальним, адже діти «представляли особу своєї сім'ї». Водночас саме тут проявились найбільше аналітичні здібності дітей: вони обговорювали громадську значущість різних професій та намагалися з'ясувати мотиви професійного вибору батьків. Слід зазначити, що не всі мотиви були свідомими чи раціональними – деякі діти зазначали, що батьки обрали професію через побажання власних батьків або тому, що вступили лише на певну спеціальність. Проте це стало додатковим

стимулом для дискусії – обговорювалося, на що варто звертати увагу при виборі професії. Одночасно ми не робили зайвого акценту на виборі професії, оскільки це не було завданням проєкту, а також через вікові особливості учнів.

Профорієнтаційний проєкт «Професії та я» мав на меті: сформувати уявлення молодших школярів про професії певного типу (класифікація за предметом праці), навчити їх аналізувати професії, визначати їхні відмінності та суспільну значущість, презентувати обрану професію та співвідносити її з власними якостями та здібностями.

Алгоритм реалізації проєктної діяльності включав такі етапи:

а) Мотиваційний етап:

1. Надання інформаційного повідомлення про різні типи професій (класифікація професій за предметом праці).
2. Проведення адаптованої профорієнтаційної діагностики учнів початкових класів (методика «Визначення майбутньої професії»).

б) Плануючий, підготовчий етап:

Учні об'єднують у підгрупи відповідно до типів професій. Кожна група (до 5 учнів, за великої чисельності – 8–10) обирає незвичайну професію та готує презентацію, відповідаючи на такі питання:

1. Назва професії;
2. Чим займаються представники цієї професії;
3. Чому професія відноситься саме до цього типу, чим відрізняється від інших;
4. Які якості та здібності необхідні представнику професії і чи є вони у мене.

Презентацію пропонувалося оформити творчо: мультимедійна презентація, стінгазета, театралізована сценка.

в) Інформаційно-операційний етап:

Школярі в підгрупах самостійно працювали з різними джерелами інформації (бесіди з батьками, використання інтернет-ресурсів), розподіляли

обов'язки між собою та готували презентацію своєї професії за виділеними питаннями.

г) Рефлексивно-оцінний етап:

Підгрупи представляли творчі проекти про свій тип професії. Після цього проводилася рефлексивна бесіда: обговорювалися нові та цікаві для дітей професії, що ще хотілося б вивчити. Висновок: професії різняться за предметом праці (з ким або з чим працює людина), що впливає на зміст професії та вимоги до особистості.

Цей проект вирізнявся серед інших завдяки підгруповій формі роботи, що вимагала більше часу та уваги. Ми активно допомагали учням у постановці завдань, визначенні послідовності кроків, розподілі обов'язків і творчому оформленні презентацій. Усі підгрупи обрали формат мультимедійної презентації, однак одну групу вдалося залучити до театралізованої презентації, мотивуючи її типом професії – «Людина-Художній знак» (творчі та непересічні професії).

Сценарій презентації підгрупи «Людина-Людина» був побудований на інтерактивній взаємодії з аудиторією: глядачі допомагали «недбайливому учневі» відповідати на питання про професію вчителя. Підгрупа «Людина-Природа» організувала виставку з фотографіями вихованців класу для презентації обраної професії. Ця частина проектної діяльності була найскладнішою, навіть за умови колективної роботи, проте всі групи успішно впоралися та цікаво представили свої професії.

На нашу думку, реалізована проектна діяльність учнів початкових класів відзначалася послідовністю – від ознайомлення з професіями світу загалом до професій, відповідних типу особистості школярів, а також різнобічністю підходів. У процесі роботи діти значно розширили свої уявлення про професії, навчалися аналізувати їх, виділяти спільні та відмінні риси, а також зіставляти вимоги професій з особистісними характеристиками – включно із собою.

Більшість учнів демонстрували активність та зацікавленість тематикою проєкту, проте група дітей була неоднорідною за рівнем залучення. Деякі школярі показали результати нижчі за середні: вони виявляли обмежений інтерес до теми, були малоактивні, навіть незважаючи на індивідуальні спроби заохочення, та у груповій роботі частіше займали позиції спостерігача.

У цілому можна стверджувати, що проведена формуюча робота з ознайомлення учнів початкових класів із професіями через організацію проєктної діяльності виявилася ефективною.

2.3 Оцінка динаміки рівня сформованості уявлень учнів початкових класів про професії

Після завершення програми проєктної діяльності з учнями початкових класів було проведено контрольну діагностику уявлень учнів про професії, відповідно до програми констатуючого етапу дослідження. На малюнках 5–8 подані зведені результати контрольної діагностики у порівнянні з показниками до проведення проєктної діяльності.

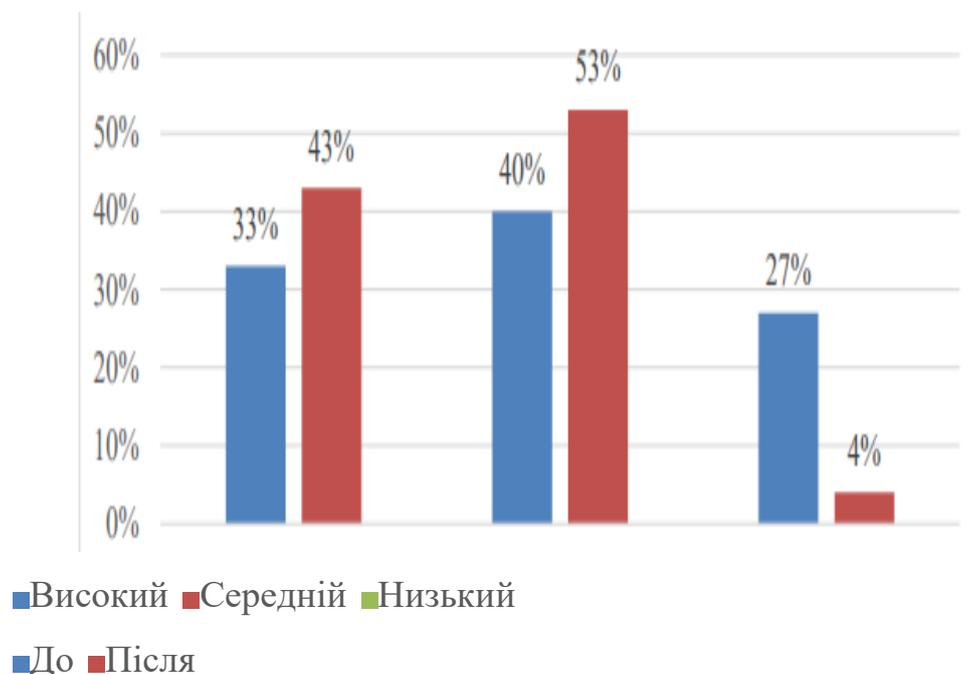
Повторне дослідження знаннєвого компонента уявлень (розуміння змісту праці представників різних професій – компонент «інформація») за методикою «Чи знаєш ти професії?» продемонструвало такі результати:

- 43 % учнів початкових класів продемонстрували сформовані усвідомлені знання про трудову діяльність людей – вони називають основні професії, запропоновані тестом, а також детально описують професії, які в тесті не зазначені;

- 53 % учнів показали загалом достатній рівень знань про трудову діяльність людей – вони називають запропоновані тестом професії, добре знають основні їх особливості та розуміють значимість цих професій для людей;

- 4 % учнів виявили слабкі, поверхневі уявлення про трудову діяльність та професії.

На малюнку 5 наведено порівняння результатів діагностики знань учнів початкових класів про професії (компонент «інформація») до та після проведення експерименту.

Малюнок 5 – Порівняння результатів діагностики знань учнів початкових класів про професії (як компонент уявлень про професії) до і після експерименту

Порівняльний аналіз результатів діагностики свідчить про те, що знання учнів початкових класів про професії стали більш широкими, глибокими та усвідомленими: кількість школярів із високим та середнім рівнем знань про професії збільшилася, тоді як учнів із низьким рівнем стало менше.

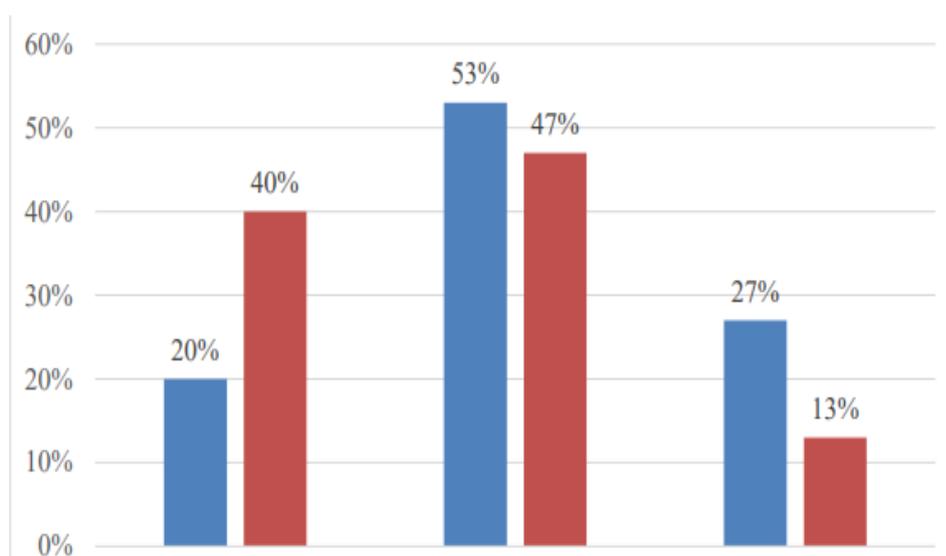
Повторна діагностика умінь учнів початкових класів тлумачити та узагальнювати інформацію про професії з метою виявлення якісних характеристик (компонент «поле уявлення») за методикою «Професії» показала такі результати:

- 40 % учнів продемонстрували різнобічні знання про професійну діяльність людей, мають уявлення про особистісні якості, необхідні для виконання певної професії, та вміють визначати відмінні риси професій;

– 47 % учнів виявили інтерес до праці людей та світу професій, проте їх знання про професії, уміння порівнювати їх та аргументувати власний вибір розвинені на середньому рівні;

– 13 % дітей показали слабкі, поверхневі знання про трудову діяльність, низький інтерес до світу професій, не усвідомлюють соціальної значущості праці та не вміють визначати якісні характеристики.

На малюнку 6 наведено порівняння результатів діагностики умінь учнів початкових класів тлумачити та узагальнювати інформацію про професії (компонент «поле уявлення») до та після експерименту.

■ Високий ■ Середній ■ Низький

Малюнок 6 – Порівняння результатів діагностики умінь учнів початкових класів тлумачити та узагальнювати інформацію про професії (як компонент уявлень про професії) до та після формуючого експерименту

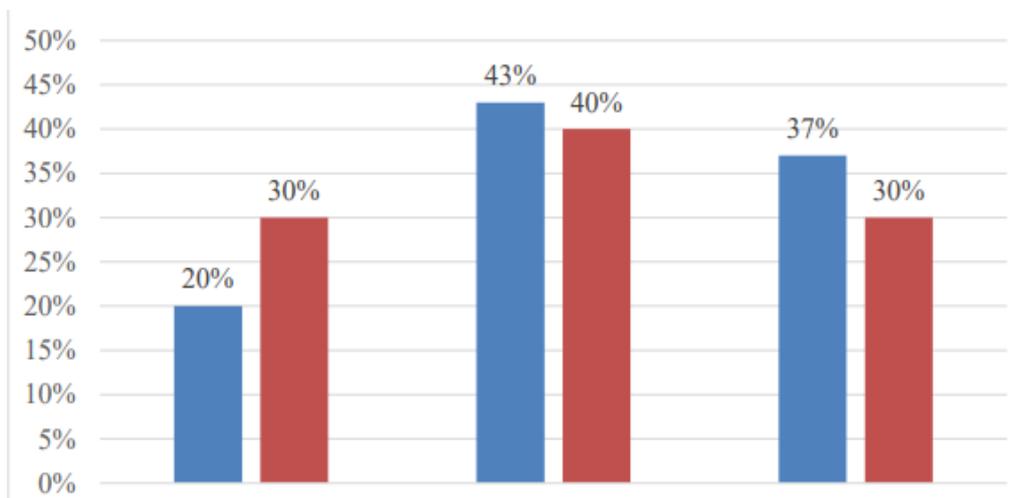
Порівняльний аналіз результатів діагностики до та після проведення формуючого експерименту дозволяє стверджувати, що учні початкових класів стали володіти більш різнобічними знаннями про професійну діяльність людей, краще розуміти необхідні для певної професії особистісні якості та ефективніше визначати відмінні риси професій. Кількість учнів із високим рівнем розвитку умінь тлумачити та узагальнювати інформацію про професії зростає, тоді як учнів із низьким рівнем стало менше.

Повторна діагностика вмінь аналізувати професію відповідно до соціальних умов та співвідносити власні індивідуальні особливості з вимогами професійної діяльності, проведена за допомогою методики незакінчених пропозицій, показала такі результати:

– 30 % учнів усвідомлюють, що праця має приносити користь людям і задовольняти особисті потреби (респонденти наводили відповіді на кшталт: «бо ми можемо отримати більше послуг – якщо кожен займатиметься своєю справою»), мають певні професійні інтереси (наприклад, ветеринар, вчитель, лікар), які намагаються співвідносити зі своїми індивідуальними особливостями;

– 40 % учнів розглядають трудову діяльність переважно як засіб досягнення матеріального благополуччя; у них є певні професійні інтереси, але вони слабо пов'язують їх із власними особливостями; – 30 % учнів не мають уявлень про значення праці для себе та оточуючих, не усвідомлюють власних професійних інтересів і не бачать зв'язку між вибором професії та своїми індивідуальними особливостями.

На малюнку 7 представлено порівняння результатів діагностики умінь учнів початкових класів аналізувати співвідношення власних особливостей із вимогами професійної діяльності (компонент «установка») до і після проведення експерименту.

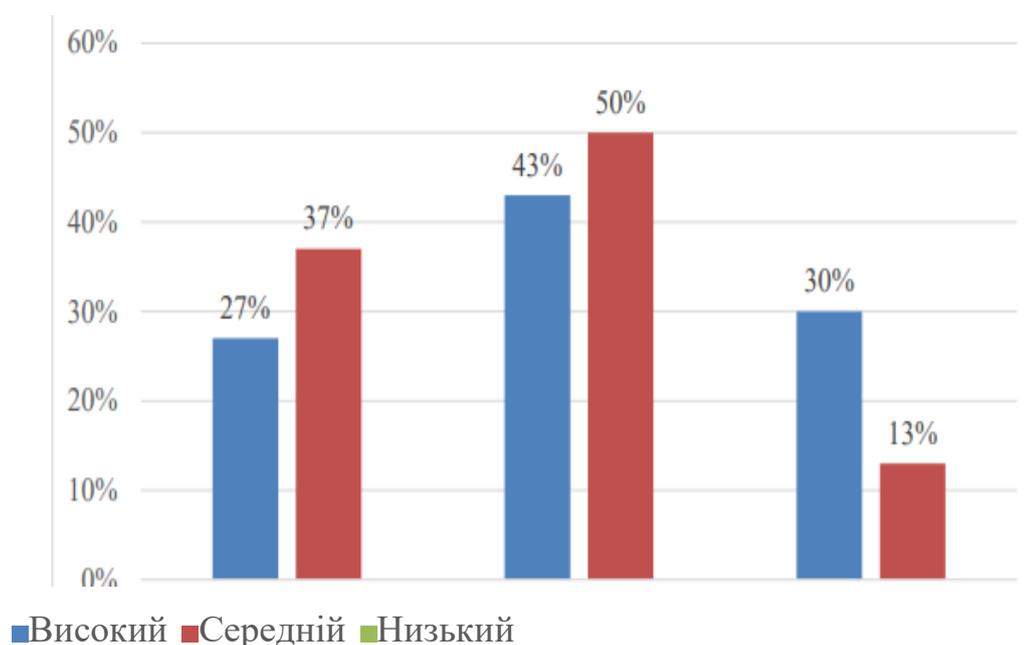
■ Високий ■ Середній ■ Низький
 ■ До ■ Після

Малюнок 7 – Порівняння результатів діагностики умінь молодших школярів аналізувати співвідношення власних особливостей з вимогами, що пред'являються професійною діяльністю (як компонент уявлень про професії) до і після експерименту

Порівняльний аналіз результатів діагностики до та після формуючого експерименту дозволяє зробити висновки про те, що молодші школярі стали частіше та успішніше аналізувати співвідношення власних особливостей із вимогами, що пред'являються професійною діяльністю (кількість молодших школярів з високим рівнем розвитку даного уміння збільшилося, а з низьким рівнем – поменшало).

На підставі результатів діагностики за всіма трьома методиками зроблено висновки про рівень розвитку уявлень учнів початкових класів про професії на контрольному етапі дослідження. 37% учнів початкових класів мають досить повні уявлення про професії, вміють їх аналізувати та співвідносити зі своїми здібностями, можливостями, інтересами (високий рівень розвитку уявлень); у 50 % учнів початкових класів виявлено середній рівень розвитку поглядів на світі професій, а 13 % школярів – низький.

На малюнку 8 відображено порівняння результатів діагностики уявлень учнів початкових класів про професії до і після експерименту.

Малюнок 8 – Порівняння результатів діагностики уявлень учнів початкових класів про професії до і після експерименту

Порівняльний аналіз результатів діагностики до та після проведення формуючого експерименту дозволяє зробити такі висновки:

- учні початкових класів почали мати більш повні та усвідомлені уявлення про професії – вони знають більше професій, оцінюють їх не лише з точки зору функціонального змісту, а й характеристик особистості;
- учні початкових класів краще здатні розрізняти професії та глибше усвідомлюють суспільну значущість праці;
- учні початкових класів стали більш здатними до аналізу професій з урахуванням власних індивідуальних особливостей і інтересів, що підтверджується збільшенням кількості школярів із високим та середнім рівнем сформованості уявлень про професії.

У зв'язку з виявленою позитивною динамікою у розвитку уявлень молодших школярів про професії, можна констатувати ефективність проведеної формувальної роботи: проектна діяльність демонструє високу результативність як засіб ознайомлення учнів початкових класів із світом професій.

Результати дослідження можуть бути використані в психолого-педагогічній практиці шкіл, зокрема у роботі з учнями початкових класів, спрямованій на формування адекватних і різнобічних уявлень про професії.

Висновки до другого за розділу

У дослідно-експериментальній частині дослідження перевірялася гіпотеза про те, що проектна діяльність може виступати ефективним засобом ознайомлення учнів початкових класів із професіями. Було визначено критерії оцінки уявлень учнів про професії, підібрано відповідні методики та сформовано вибірку для проведення дослідження.

Перевірка гіпотези здійснювалася у три традиційні етапи психолого-педагогічного експерименту, що дало такі результати:

– констатуюча діагностика уявлень учнів початкових класів про професії показала, що 27 % школярів мали достатньо повні уявлення про професії, вміли їх аналізувати та співвідносити зі своїми здібностями, можливостями та інтересами (що свідчить про високий рівень розвитку уявлень); 43 % учнів мали середній рівень розвитку уявлень про професії, а 30 % – низький. Було обґрунтовано актуальність та практичну значущість проведення формуючої роботи;

– на формуючому етапі організовано проєктну діяльність учнів початкових класів із метою ознайомлення з професіями. Для цього розроблено та реалізовано три короткострокові профорієнтаційні проєкти для учнів третього класу: «Професія на букву...», «Професії моєї родини», «Професія і я». Проєктна діяльність проводилася в межах позаурочної роботи. Під час реалізації профорієнтаційних проєктів учні проявляли активність, зацікавленість та значну самостійність: вони шукали інформацію, визначали структуру та зміст продукту проєкту, його ідею, аналізували виконану діяльність, демонструючи при цьому комунікативні, організаторські та творчі здібності;

– контрольна діагностика уявлень учнів початкових класів про професії та порівняльний аналіз результатів до і після формуючого експерименту показали, що учні початкових класів почали мати більш повні та адекватні уявлення про світ професій. Вони знали більше професій, оцінювали їх не лише з позиції функціонального змісту, а й через характеристики особистості, краще розрізняли професії, глибше розуміли суспільну значущість праці та здатні були аналізувати професії відповідно до власних особливостей та інтересів. Це підтверджується збільшенням кількості учнів із високим та середнім рівнем сформованості уявлень і одночасним зменшенням кількості тих, у кого рівень залишався низьким.

Враховуючи позитивну динаміку розвитку уявлень учнів про професії, можна констатувати ефективність реалізованої формулюючої роботи:

проектна діяльність дійсно є ефективним засобом ознайомлення учнів початкових класів із професіями.

Отримані результати можуть бути застосовані в психолого-педагогічній практиці загальноосвітніх шкіл, зокрема у роботі з учнями початкових класів, спрямованій на формування адекватних та різнобічних уявлень про професії.

Висновки

Професійне самовизначення особистості є тривалим і безперервним процесом розвитку, тому актуальним завданням педагогіки є пошук ефективних засобів ознайомлення учнів початкових класів із професіями. Одним із перспективних підходів у цьому напрямі є проєктна діяльність, яка завдяки активній та самостійній участі учнів у вирішенні практичних завдань, алгоритмічності спільної роботи з дорослими та можливості комплексного вивчення професій із різних галузей знань створює умови для формування більш цілісних і глибоких уявлень про професії.

У ході теоретичного аналізу проблеми було висунуто припущення, що проєктна діяльність може бути ефективним засобом ознайомлення учнів початкових класів із професіями. На констатуючому етапі дослідження проводилася діагностика уявлень учнів про професії, для якої були виділені такі компоненти як тип соціальних уявлень:

- «інформація» – знання про професії та складові професійної діяльності (предмет, мета, засоби та умови праці);
- «уявлення» – вміння тлумачити та узагальнювати нову інформацію про професії з метою визначення їхніх відмінних характеристик;
- «установка» – здатність аналізувати професію та співвідносити власні індивідуальні особливості з вимогами професійної діяльності.

Для оцінки зазначених компонентів були використані три методики: «Чи знаєш ти професії?», «Професії» та методика незакінчених пропозицій. Результати констатуючого дослідження показали, що 27 % учнів мали достатньо повні уявлення про професії, вміли їх аналізувати та співвідносити зі своїми здібностями та інтересами (високий рівень розвитку уявлень), 43 % – середній рівень, а 30 % – низький.

На формуючому етапі дослідження організовано проєктну діяльність учнів початкових класів з метою ознайомлення з професіями. Для цього було розроблено та реалізовано три короткострокові профорієнтаційні проєкти для

учнів 3 класу: «Професія на букву...», «Професії моєї родини», «Професія і я». Проектна діяльність здійснювалася у межах позаурочної роботи.

У межах проекту «Професія на букву...» кожен учень за допомогою жеребкування отримував певну букву, на яку мав підібрати професію, вивчити її основні характеристики, скласти загадку та підготувати коротке повідомлення про неї у цікавій та доступній формі.

У проекті «Професії моїх батьків» школярі виконували міні-проект про професію одного з батьків, дотримуючись структури: назва професії, зміст праці, користь для суспільства, мотиви вибору професії батьками, важливі якості для виконання професійних обов'язків. Результат проекту пропонувалося оформити у формі повідомлення, презентації або відеофільму.

Суть проекту «Професії та я» полягала в тому, що після проведення профорієнтаційної діагностики учні об'єднувалися у підгрупи відповідно до типів професій, обирали одну з них та готували творчий проект-презентацію. Так, підгрупа «Людина-Людина» підготувала презентацію у формі іспиту за професією вчителя, де глядачі допомагали «недбалому учневі» відповідати на запитання про професію. Підгрупа «Людина-Природа» організувала виставку із фотографіями вихованців класу для демонстрації професії ветеринара.

На контрольному етапі дослідження проведено повторну діагностику уявлень учнів про професії, що дало змогу оцінити ефективність формуючого експерименту. Порівняння результатів до і після реалізації проектної діяльності показало, що учні початкових класів стали володіти більш повними уявленнями про професії: вони знають більше професій, оцінюють їх не лише з точки зору функціонального змісту, а й з позиції особистісних якостей, краще розрізняють професії, глибше усвідомлюють їхню суспільну значущість і більш успішно аналізують професії відповідно до власних особливостей та інтересів.

Отже, на підставі отриманих результатів можна стверджувати про ефективність проведеної роботи: проектна діяльність є дієвим засобом ознайомлення учнів початкових класів із професіями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: Статті. Нариси. Інтерв'ю. \К.: Знання України, 2014. 738 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: Навч. – метод. К.: Либідь, 2003. 344 с.
3. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. Український педагогічний журнал. 2015. № 1. С. 47– 58.
4. Будник О. Б. Соціально-педагогічна діяльність учителя початкової школи навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : ПП Бойчук А. Б., 2012. 212 с.
5. Вишневецький О. На шляху реформ. Актуальні питання сучасної української освіти та змісту виховання. Вибрані науково-публіцистичні праці. Дрогобич: Коло 2005. 176 с.
6. Ворнюк М. М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до проектної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2014. 20 с.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне, 2011. 552 с.
8. Гусак П. М. Підготовка учителя: технологічні аспекти: Монографія. Луцьк: Ред. вид. Відд. „Вежа” Волин. держ. ун–ту ім. Лесі Українки, 2014. 278 с.
9. Державний стандарт початкової освіти. НУШ. Режим доступу: us.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novuj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument.
10. Діти і соціум : Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. Богущ, Л. Варяниця, Н. Гавриш, та ін. ; за ред. Н. Гавриш. Луганськ, 2006. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ, 2018. 1040 с.

11. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників [Електронний ресурс] : сайт Закони України. Режим доступу : <http://uazakon.com/document/spart20/inx20247.htm>.

12. Дубасенюк О. А. Теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога: дис. ... д – ра пед. наук: 13.00.04. К., 2006. 444 с.

13. Євтух М. Б., Середюк О. П. Соціальна педагогіка : підручник, 2-ге вид., стереотип. Київ, 2013. 232 с.

14. Коваленчук В. В. Формування пізнавальної молодших школярів в умовах сучасного інформаційного простору. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2015. № 6 (37). С. 37-40.

15. Кузнецова О. В., Одарченко В. І. Метод проєктів – сучасна технологія навчання в умовах Нової української школи. VIRTUS. 2017. № 14. С. 74–77.

16. Лаврова А. В. Метод проєктів на уроках української літератури. Молодий вчений. 2021. № 4 (92). С. 50–53.

17. Лещенко М. П. Педагогічна майстерність учителя в альтернативних формах навчання : дорога до дитячих сердець. Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка. 2015. № 24. С. 12-17.

18. Лепіхова Л. А. Соціально-психологічна компетентність у поведінці особистості. Практична психологія та соціальна робота. 2016. № 2. С. 65-69.

19. Литвиненко С. А. Педагогічна підготовка майбутнього вчителя : монографія. Рівне, 2014. 302 с.

20. Мартиненко С. Як зберегти психічне здоров'я дитини: поради вчителям і батькам. Початкова школа. 2014. № 5. С. 41-43.

21. Мішкурова В. Ф. Практична підготовка студентів педагогічних вузів / В. Ф. Мішкурова, М. І. Пащенко, Т. Д. Перепелюк, Т. В. Сиротюк, В. В. Давискиба К.: Науковий світ, 2013. 98 с.

22. Нова українська школа: путівник для вчителя: навчально-методичний посібник / за ред. А. Л. Черній. Рівне : РОІППО, 2022. 168 с.

23. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. К.: Видавничий Дім „Слово”, 2014. 616 с.

24. Портал професійного консультування: [Електронний ресурс] : портал професійного консультування. Режим доступу: <http://profi.org.ua>.

25. Практична педагогіка виховання: Посіб. з теорії та методики виховання / [М. Ю. Красовицький (ред.), Г. І. Іванюк (упоряд.)]. К.; Івано – Франківськ : Плай, 2000. 218 с.

26. Про освіту [Електронний ресурс] : закон України від 05.09.2017 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page3>.

27. Профорієнтація зроби свідомий вибір: [Електронний ресурс]: сайт Благодійний фонд Розвиток України. Режим доступу : <http://prof.osvita.org.ua/uk/index.html>.

28. Проценчук О. В. Проектна діяльність молодших школярів як предмет наукових досліджень. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя, 2014. Вип. 35 (88). С. 451-457.

29. Світ професій: молодіжно-консультативна служба [Електронний ресурс] : сайт Державна бібліотека України для юнацтва. Режим доступу : <http://www.4uth.gov.ua/trade/actually.htm>.

30. Створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді [Електронний ресурс] : інформаційно-ресурсний портал для молоді. Режим доступу : http://molodistua.org/international_policy/priorities/employment/?pid=3745.

31. Сухомлинська О. В. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблеми (вступна стаття). Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 105 – 111.

32. Українське суспільство: соціологічний моніторинг 2004 – 2010 / [За ред. Н. В. Паніної]. К., 2013. 98 с.

ДОДАТКИ

Пропозиції щодо інтерактивної профорієнтації в школі:

1. Запрошення компетентних фахівців та демонстрації майстерності
 - Лекції не повинні бути сухими, а інтерактивними, з практичними елементами.
 - Наприклад:
 - лікар дає послухати фонендоскопом або зробити укол на манекені;
 - електрик показує, як правильно підключати світло або вкрутити лампочку;
 - поліцейський розігрує сценку штрафування водія.
2. Розширення інформації про сучасні та нові професії
 - Інформувати про не лише традиційні професії, а й про актуальні галузі: біотехнології, програмування, нові технологічні спеціальності.
 - Пропонують виділяти час на щотижневі або щомісячні уроки, присвячені детальному вивченню певної професії та її підтипів.
3. Проектна та практична діяльність
 - Організація різноманітних проектів із запрошенням представників професій.
 - Короткострокові стажування, наприклад, формат «One day at work», де учні пробують себе в ролі фахівців.
 - Більше практичних завдань і конкретних прикладів замість абстрактних знань.
4. Використання сучасних медіа та онлайн-ресурсів
 - Створення YouTube-каналів або онлайн-платформ, де відомі фахівці діляться досвідом і шляхом до своєї професії.
 - Формат «talks» для старшокласників із практичними порадами та історіями успіху.

5. Інтерактивні формати навчання
 - Квести та ігри, що моделюють професійну діяльність.
 - Діалоги та дискусії з відомими представниками професій.
 - Відеокурси та онлайн-тренінги з практиками конкретних галузей.
 - Профорієнтаційні ігри для учнів молодшого віку.
6. Інноваційний підхід до організації профорієнтації
 - Формування процесу як інтерактивного, комунікативного середовища, де всі учасники обговорюють, діляться думками і задають питання.
 - Створення атмосфери діалогу, а не пасивного сприйняття інформації.